

BIHARI MIHÁLY

A politikai értékek

Az érték a filozófia és a többi társadalomtudomány – így az etika, a jogtudomány, a politikatudomány, a közgazdaságtan stb. – legelvontabb tudományos kategóriája. Azok közé a társadalmi jelenségek közé tartozik, amelyek makacsul „ellenállnak” a definiálási kísérleteknek. Az érték fogalmát szinte lehetetlen egy-két mondatral meghatározni. Sikeresebbek azok a tudományos kísérletek, amelyek az értékeket keletkezésük, funkcionálásuk és érvényesülésük közben próbálják meg bemutatni.

BEVEZETÉS

Az értékek elvont tartalmuk és absztrakt meghatározásaik ellenére nagyon is hozzátartoznak mindennapi életünkhöz. Abban az eljárási szabályban, amelynek alapján mindenki saját anyanyelvét használhatja a bírósági eljárás során, az egyenlőség elvont értéke és követelménye érvényesül egy mindennapi bírói eljárásban, amely szerint – negatívan fogalmazva – „senkit nem érhet hátrány anyanyelve miatt a bírói eljárásban” –, pozitívan fogalmazva – „anyanyelvét a bírói eljárás minden szakaszában mindenki szabadon használhatja”. A bíróság kötelessége ezen értékelt érvényesülésének a biztosítása: a vádlott által használt nyelvet tökéletesen beszélő bíró/bírók kijelölésével, vagy tolmács alkalmazásával. Az egyenlőség és annak egyik fajtája, a nemzetek, nemzetiségek közötti egyenlőség értékének az érvényesítése nagyon konkrét és meghatározott, számon kérhető kötelezettségeket ró a bírósági szervekre. Ezeknek a konkrét kötelezettségeknek a teljesítése, jogszabályban előírt feltételeknek a biztosítása nélkül az egyenlőség – elvont és nagyon távolinak, absztraktnak tűnő – érték követelménye szenvedne csorbát, és éppen ellentéte, az egyenlőtlenség negatív értéke érvényesülne.

Az értékek elvontan megfogalmazott követelményekként jelennek meg: legyen béke; legyen egyenlőség, szabadság; védjük a természetet; ne engedjük, hogy egy személynek vagy egy szervezetnek a kezében túl nagy hatalom koncentrálódjon; mondhasa el mindenki szabadon a véleményét stb. Ezek a pozitívan megfogalmazott követelmények ugyanakkor valami ellen fogalmazódnak meg, valamit meg akarnak akadályozni, el akarnak kerülni. A pozitív követelményként megfogalmazott értékek (pozitív értékek) elutasítják, kizárják negatív ellentétüket, a negatív érték kategóriákat. Az előző példákat alapul véve, az érték követelmények pozitív-negatív érték kategória-párokban fogalmazhatók meg:

- legyen béke, ne legyen háború;
- legyen egyenlőség és szabadság, szűnjön meg az egyenlőtlenség, az elnyomás;
- védjük a természetet, akadályozzuk meg a természeti környezet szennyezését;
- ne engedjük a hatalom koncentrációját, osszuk meg a hatalmat;
- véleményét mindenki mondhassa el szabadon, ne tűrjük a cenzúrázást, a véleménynyilvánítás korlátozását!

Az értékek mint elvont követelmények fogalmazódnak meg, objektiválódnak, majd „leválnak” a megfogalmazókról és velük szemben is érvényesítendő követelményként élnek és hatnak. Az értékek normák, normatív előírások formájában objektiválódtak absztrakt követelmények. Az objektiválódtak értékek rendszert alkotnak, egymás hatását és érvényesülését felerősítik; olykor korlátozzák egymás érvényesülését, de nem szüntetik meg egymást. A szabadság elvont érték követelményének együtt kell járnia annak az elfogadásával, hogy saját szabadságomnak korlátja a másik ember szabadsága. A szabadságérték érvényesülése tehát nem lehet abszolút, hanem relatív, össze kell egyeztetni saját szabadságomat mások szabadságához való jogával. De a szabadságnak van „külső” korlátja is: az egyenlőség követelménye. A szabadság követelése és érvényesítése nem terjedhet addig, hogy „szabad legyen megszüntetni az egyenlőséget”. Másként: az egyenlőség követelményének korlátja a szabadság érték követelménye, tehát az egyenlőség érvényesítése nem mehet el odáig, hogy megszűnjön a szabadság.

Az elvontan megfogalmazott és a megfogalmazókról levált, önállósult, velük szemben is érvényesítendő, tehát objektiválódtak értékeket az egyének megismerik, mérlegelés és értékelés alapján elfogadják vagy elutasítják az érték szocializáció (az értékek megismerése és elfogadása) folyamatában.

Az értékek elsajátítása, elfogadása és belsővé tétele magatartást meghatározó funkcionálása során szinte feloldódik, eltűnik, „túlkonkretizálódik” absztrakt tartalomhoz képest a közvetítések bonyolult rendszerében. Az emberi szabadság, mint alapvető érték történetileg alakult ki és nyert megfogalmazást a társadalomban. Az elvont szabadság-érték konkrét, levezetett érték-összetevője (az elvont szabadság-értékből „kiolvasztott” szabadság-érték összetevő) például a személyes adatokkal való önrendelkezés szabadsága, és mások arra kötelezése, hogy saját személyes adataimmal való önrendelkezési szabadságomat tiszteletben tartás, ne jussanak hozzá, ne ismerjék meg, ne használják, ne „kezeljék” azokat.

Az értékek objektiválódása és érvényesülése a mindennapi lét konkrét emberi cselekvéseiben sokszor elfedi azt a bonyolult mechanizmust, amelynek során az értékek a konkrét egyének és közösségek mindennapi tevékenységei által – szükségletek, érdekek, beállítódások, érzelmi hatások történetileg kondicionált rendszerében – objektiválódnak, elvont tartalommal és formában megfogalmazódnak, és ugyanilyen bonyolult közvetítés keretében konkretizálódnak és cselekvéseink által visszahatnak keletkezési színterükre, a mindennapi létre.

ÉRTÉKELMÉLETI (AXIOLÓGIAI) ALAPOK

Az érték elvont filozófiai fogalom, amely nehezen definiálható általánosságban, de könnyű „rámutatni”, példákon keresztül bizonyítani, hogy az értékek, saját

értékorientációink határozzák meg mindennapi létünk hétköznapi viszonyait, és ezekben a társadalmi viszonyokban mindennapi cselekedeteinket.^[1]

Saját viselkedésünk értékorientáltsága sokszor olyannyira természetes, hogy nem is tudatosul bennünk viselkedésünk értékorientáltsága a mindennapi életben és értékviszonyainkban. A legmélyebben rögzült értékeink természetessé, nyilvánvalóvá teszik számunkra viselkedésünk, magatartásunk jellegét, formáját, tartalmát. (Lásd segítőkészség, udvariasság, halk beszédmód, odafigyelés a másokra, vagy éppen ezekkel ellentétes viselkedés, önzés, csak a saját érdek erőltetése, színlelés, hazugság stb.)

Saját (választott, vállalt és követett) értékeink a mindennapi életben éppen akkor tudatosulnak, ha a saját értékeinktől eltérő magatartással és az eltérő magatartást meghatározó értékorientációval találkozunk. (Pl. észrevesszük, hogy valaki nem adja át az ülőhelyét egy terhes nőnek, elteszi a leejtett pénztárcát, nem hagy másokat szóhoz jutni a vitában, más politikusra és pártra szavaz, mint mi, azt a pártot támogatja, amelyet mi nem támogatunk stb.)

Az értékek (saját és mások, a Mi-csoporthoz és az Ők-csoporthoz tartozó értékeink) elsősorban *konfliktusos társadalmi szituációkban* tudatosulnak és mutatkoznak meg. Értékeink (miként érdekeink is) a társadalmi csoportok pluralizmusából, sokféleségéből adódóan eltérőek, kis részben, nagy részben, alapvetően vagy akár végletesen, kibékíthetetlenül szemben állnak egymással.

Az értékkonfliktusok vetik fel a saját, és a mienkétől eltérő értékek tudatosításának, pontos megfogalmazásának a szükségét, és egyúttal tudatosul bennünk értékválasztásunk és az *értékválasztás felelőssége*, a saját egyéni és csoportértékeinkhez ragaszkodás és mások értékeinek a tolerálása vagy elutasítása.

Az értékek és az értékrendszerek – a csoport és az egyéni érdekek mellett – a legerősebb, a legfontosabb politikai megosztottságot, politikai tagoltságot meghatározó társadalmi tényezők.

A társadalmakban történetileg kialakult nagy törésvonalak nemcsak – sőt gyakran nem is – csoportok, rétegek, államok érdekei, hanem ideológiai értékrendszerek alapján alakultak ki. Birodalmak, kultúrák, vallások, osztályideológiák, faji-rasszista értékrendszerek végletesen megosztották és osztják meg ma is az emberiséget.

A társadalom egyes alrendszerei (politikai, gazdasági, oktatási, tudományos, kulturális stb.) az alrendszer fő funkcióihoz kapcsolódó sajátlagos (*sui generis*) értékrendszereket, érték kategória párokat, pozitív-negatív értékduálokat hoztak létre és működtetnek, szervezik az alrendszerekben zajló társadalmi tevékenységeket.

Az egyes alrendszerek legfőbb értékduáljai, pozitív-negatív érték kategória párai, amelyek meghatározzák az egyes alrendszerekhez tartozó tevékenységek, magatartások, értékes vagy nem értékes voltát, a következők:

[1] Ha valakinek segítünk a buszra felszállni, felvesszük és átadjuk az elvesztett pénztárcát, részt veszünk egy tüntetésen vagy tudatosan távol maradunk, ha elmegyünk és leadjuk szavazatunkat a szavazás napján, értékorientált magatartást tanúsítunk.

- a *politikai* rendszer legfőbb értékkategória párja: *demokráciában* és szabadságban vagy *diktatúrában* és elnyomásban élni, a demokráciában pedig, hogy *kormányzati* többségben vagy *ellenzéki* pozícióban politizálni.
- A gazdasági szférában érvényesülő primer értékduál (pozitív-negatív értékelés): a *nyereséges* vagy *veszteséges* tevékenység és eredmény.
- A jogrendszer elsődleges értékelési kategória-párja egy magatartás *jogszerű* vagy *jogszerűtlen* volta, illetve megítélése az erre hivatott állami (hatósági, bírósági) szervezetek részéről.
- Az egyén értékrendszerének kialakulása során az első értékválasztás, valamelyik erkölcsi, vallási, ideológiai, politikai stb. *értékrend választása*, amely azután meghatározza saját viselkedését, mások viselkedését pedig a saját választott értékrendje alapján ítéli meg. Az erkölcsi normarendszer legfőbb értékkategória párja az, hogy *erkölcsös* vagy *erkölcstelen* egy magatartás. Az eltérő erkölcsi értékrendek miatt az egyén vagy a csoportok által *választott* erkölcsi mércék (értékmérők) eltérőek lehetnek.
- A tudomány világában, a tudományos tevékenység és a tudományos eredmények tekintetében az *igaz* vagy *hamis* a *magyarázat*, *állítás* értékduálja, értékmércéje alapján ítélik meg minden tevékenység, eredmény, állítás.
- A művészeti élet és a művészi tevékenység legfőbb értékkategória párja a *szép* és a *rút* (nem szép). Minden művészi tevékenység, művészeti alkotás mércéje és esztétikai megítélésének alapja a „szépség törvénye és mércéje” szerinti alkotás, illetve az annak való megfelelés vagy meg nem felelés saját, a szépről vallott értékfelfogásom alapján.

Az értékrendszerek sokfélesége, és ebből adódóan a szép vagy rút teljesen eltérő „megítélése” a művészeti élet produktumainak, teljesítményeinek sokféleségében mutatkozik meg a leginkább és a legnyilvánvalóbban.

Az egyes társadalmi alrendszerekhez, tevékenységekhez kapcsolódó értékrendszereket nem alkalmazzák a másik alrendszer tevékenységeinek, produktumainak a megítéléséhez. Az esztétikai értékek nem feltétlenül hasznosak, illetve nyereségesek. A tudományos nézetek, magyarázatok értékessége (tudományosan igaz, helyes, új eredmény) nem ítéhető meg a politikai értékek, a politikai „hasznosság”, a hatalom megszerzésének vagy megtartásának az eredményesség alapján.^[2]

[2] Az értékmércék felcserélésére jó példa a szocialista társadalmakban a „szocialista realizmus” érvényesítése minden művészeti alkotás tekintetében: esztétikailag értékes minden, ami kifejezésre juttatja a szocialista társadalom magasabbrendűségét a kapitalizmussal szemben, és a forradalmi osztályharc előrehaladását és végső győzelmét szolgálja. Minden más művészeti irányzat vagy alkotás dekadens, a kispolgári ízlésnek megfelelő, túlhaladott, reakciós, hazug stb.

A tudományban pedig a tudományosság értéke szerint: „igazak”, értékesek azok a tudományos állítások, magyarázatok, amelyek a marxizmus-leninizmus talaján állnak, megfelelnek a marxista dialektikus materializmus és történelmi materializmus tételeinek.

AZ ÉRTÉK ELVONT FOGALMA

Az értékelméletek és szerzőik nagy része elfogadja, hogy legáltalánosabban az *érték valamilyen kívánatos minőség, helyesnek, jónak, kívánatosnak tartott tartalom.*

Az értékekhez, azok megfogalmazásához az értékelésen keresztül vezet az út. Az értékelés tudati művelet, amelynek során fogalmazzák meg az egyének, a csoportok, a szervezetek, a hatalmi pozíciót betöltők, hogy mit tartanak kívánatosnak, helyesnek és követendőnek, egyúttal a *pozitív* (kívánatosnak tartott) érték megfogalmazásával tudatosul a *negatív*, nem kívánatos érték is. A pozitív és a negatív *értékkategória-párok* hivatottak befolyásolni mindennapi magatartásunkat, tevékenységeinket.

Az igazmondás jó és helyes, követendő magatartás, míg a hazugság rossz, helytelen, tiltott magatartás. Az igazmondásért elismerés, a hazugságért büntetés jár.

Az értékeket („Mondj igazat és ne hazudj!”) társadalmi környezetünkől ismerjük meg és saját értékelésünknek alávetve fogadjuk vagy utasítjuk el a társadalmi érték követelményt, választjuk a pozitív vagy a negatív értéket, amely azután saját magatartásunkat meghatározó belső szubjektív tényezővé válik.

Az értékek tanulása, interiorizációja a *megismerés, mérlegelés, választás* folyamatában tudatosul, majd válik saját magatartásunk meghatározó, értékorientációs elemévé.

Saját értékeink, saját érték választásaink, eredményei: általunk választott értékek.

Az érték létrejöttét, *genetikáját tekintve értékítélet.* Mérlegelés és tudatos választás alapján – értékelést tartalmazó ítéletünkben – valamit helyesnek, kívánatosnak, követendőnek ismerünk el. Maga az *értékelő ítélet* tehát választáson alapuló döntés: a pozitív érték elfogadásáról és a negatív érték elutasításáról.

Az *érték valami helyesnek, kívánatosnak tartott minőség, lényeges tulajdonság.* Így például az egyén becsülete, megbízhatósága, valamely tárgy vagy természeti környezet szépsége, egy állítás igazsága, egy tett (segítőkészség, az erkölcsi szabályok betartása stb.) pozitív tulajdonságként, minőségként való elismerése. Az érték alatt általában csak pozitív minőséget, tulajdonságot, tartalmat értünk, holott az értékek pozitív és negatív értékek, értékítéletek formájában jelennek meg és határozzák meg mindennapi tevékenységeinket. A becstelenség, a megbízhatatlanság, az erőszakosság, a hazudozás olyan negatív értékek, amelyeket elutasítunk és szembe állítjuk őket a megfelelő pozitív értékekkel.

Az értékeinket értékítéletek formájában határozzuk meg. Mi magunk ítélünk valamit szépnek vagy rútnak, igaznak vagy hamisnak, igazságosnak vagy igazságtalannak, becsületesnek vagy becstelennek, jónak vagy rossznak, helyesnek vagy helytelennek. Az általunk (társadalmi csoportok által) elfogadott értékítéleteink értékmérceként funkcionálnak amikor mások magatartását megítéljük, „értékeljük”.

Az *érték tehát: mérlegelés és választás eredményeként létrejött értékítélet, aminek alapján valamit, valamilyen minőséget, tulajdonságot helyesnek, kívánatosnak ítélünk (pozitív érték), annak ellenkezőjét pedig (negatív érték) elutasítjuk, elvetjük, elítéljük.*

Az értéket megfogalmazó és azt elfogadó egyén, közösség, csoport, szervezet, jogalkotó stb. az értékesnek, helyesnek ítélt értéket értékmérceként fogadja el és állítja fel mások magatartásának az értékszemponitú megítélése során.

Mindennapi életviszonyainkban saját értékeink szerint igyekszünk viselkedni, és mások cselekedeteit is a saját értékeink alapján ítéljük meg, s értékelő ítéleteinkkel ítéljük azokat pozitív vagy negatív tartalmúaknak.^[3]

[3] A különböző általános értékelméletek eltérő válaszokat adtak az emberi lét, az emberi társadalom legfőbb, abszolút értékére vonatkozóan.

- A vallási (teológiai) értékelméletek abszolút értéknek az Istent, az istenséget és az isteni előírásokat tartják. Az Isten, az istenség nemcsak *abszolút* (a legmagasabbrendű), de egyúttal örök és az *embertől függetlenül létező* entitás, semmi másból le nem vezethető önérték. Az emberi értékek az istenségből mint abszolútumból, az isteni értékekből levezetett értékek. Az Isten mint abszolút érték és az isteni értékek (parancsok, előírások, megkövetelt életvitel, társadalmi minőségek) apriori (Immanuel Kant) és olyan objektíve (az emberek akaratától függetlenül) létező értékek, amelyek akkor is érvényesek, ha az emberek vagy azok egy része nem követi őket.
- Az általános hedonista értékelméletek legfőbb értéknek az állandó kellemes állapotot, a gyönyör-érzést, és az ebből eredő boldogságot tartották.
- Az utilitarista – a hasznosságot preferáló – értékfilozófia szerint a legfőbb érték a fájdalommentesség, az öröm, az élvezet és az a társadalom, amely a lehető legnagyobb számú ember lehető legnagyobb boldogságát biztosítja (Jeremy Bentham).
- Az evolucionista filozófiák (pl. Herbert Spencer) legfőbb értéke a fizikai, biológiai, pszichológiai és szociológiai fejlődés maga, ami majd elvezet az egyéni és a közboldogság érvényesüléséhez.
- A kultúra-központú általános értékelméletek (pl. Josef Kohler, Fritz Berolzheimer) abszolút és a legfőbb értéknek az emberiség létrehozott „összkultúráját” és azt a fajta fejlődést és azokat az eszközöket tekintették, amelyek az „összkultúra” gazdagítását szolgálják.
- Marx Károlynak „az ember nembeli lényegéről” szóló elmélete alapján hazai kutatók az 1960-70-es évtizedekben dolgozták ki a marxizmus általuk vallott értékelfogását. (Lukács György, Márkus György, Heller Ágnes.) Nézeteik filozófiai alapja a „marxi filozófiai antropológia”, amelyet Marx a *Gazdasági-filozófiai kéziratokban* (1844) fejtett ki. Az *ember lényegéről* vallott marxi tételeket elsősorban Márkus György foglalta össze, támaszkodva Lukács Györgynek „*A társadalmi lét marxi ontológiájáról*” írott művére. Kulcsár Kálmán a szociológiai értékelmélet, Peschka Vilmos a jogi értéktan vonatkozásában fejtette ki nézeteit.
- A társadalmi viszonyok fejlődésének irányát alapul véve, Marx értékelfogásának lényege: az érték az „ember nembeli lényegének” kibontakozása és fejlődése. Marx az „ember nembeli lényegi erőinek” tartotta az emberi munkavégzőképességet, az ember társadalmi lény voltát, az emberi tudatot és az ember tudatosságát, az emberi szabadságot és mindezen „lényegi erők” univerzalitását.
- A jogfilozófiai értékelméletek művelőinek nagy része (Somló Bódog, Moór Gyula, Gustav Radbruch, Rudolf Stamler, Bibó István stb.) a jog helyességének, értékességének az alapjaként a jog erkölcsi megalapozottságát tartották.
- Ádám Antal: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás* című monográfiájában – részben a szerző korábbi írására támaszkodva – az érték fogalmát a következőképpen határozza meg: „Az értékek tehát az ember egyéni vagy közösségi értékelésének, értékítéletelésének termékei. Az értékelés tárgya bármi lehet. Az értékelés eredményeként adott tárgy az ember, az emberi közösség számára, illetve szempontjából pozitív vagy negatív, tehát előnyös, kedvező vagy hátrányos, rossz minősítést nyerhet. Az értéktani értelemben vett érték az értékelt tárgy, vagyis az értékhordozó lényeges adottságává, sajátosságává, minőségévé válik. Az érték tehát az értékelt tárgynak az értékelő alany (ember, közösség, szerv, szervezet, intézmény) által tulajdonított lényeges minősége (esszenciális imputált minőség). A kimunkált, elfogadott értékek maguk is viszonyítási alapként, mérceként, értékmérőként szerepelhetnek más adottságok, tárgyak értékeléséhez, minősítéséhez, értékes vagy értéktelen voltának megítéléséhez.” (1998, 30.)

AZ ÉRTÉKEK FAJTÁI ÉS MEGJELENÉSI FORMÁI

Az értékek, illetve az értékhordozók elvileg, de gyakorlatilag is számtalan formában, tárgyban, az ember által létrehozott termékben, objektiválódott formában megjelenhetnek. Az ember, az emberi közösségek, csoportok értékítéletétől (mert valamit valamiért értékesnek tart) függően bármi érték tartalommal ruházható fel: egy tárgy, egy termék, a természeti környezet és annak bármely összetevője, része, egy táncmozdulat, egy dallam, egy szerep eljátszása, a képzőművészeti alkotások, a normák és parancsok és azok rendszere, a szellemi termékek, egy felfedezett törvényszerűség, egy matematikai összefüggés és annak levezetése.

Az érték hordozókat és az általuk megjelenített értéket két fő csoportra oszthatjuk:

1. Az anyagi, anyagi formában megjelenő értékek.

Az anyagi értékek *tárgyakban, tárgyi formákban* jelennek meg és az emberi szükségletek kielégítésére szolgálnak (pl. ruhák, étkek, iparcikkek, épületek stb.).

Az anyagi-tárgyi értékek közé tartozik a *természeti környezet* a maga teljességében és egyedi összetevőit illetően egyaránt. Természeti értékek az univerzum, a Föld bolygó, a világűr, a Föld éghajlati jelenségei, a naplemente, a természeti környezet összetevői, a növényvilág, az állatok és az állatok fajtaváltozatossága, az egyes állatok maguk, a természeti képződmények, a tenger, a hegyek, a folyók stb.

A természeti értékek védelmének jelentősége különösen megnőtt az elmúlt évszázadban, mivel a természeti környezet szennyezése – belátható időn belül – az emberi életet és egyáltalán a földi életet veszélyezteti.

A természeti értékeket, kincseket nemzetközi előírások, szerződések (vö. az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye, illetve a Kiotói Jegyzőkönyv az Egyesült Nemzetek Éghajlatváltozási Keretegyezményéhez, kihirdetve az 1995. évi LXXXII., illetve a 2007. évi IV. törvénnyel), alkotmányba és törvényekbe foglalt szabályok védik.

2. A nem anyagi értékek, amelyek nem tárgyi formában jelennek meg (pl. jogszabályok, elméletek), illetve nem a tárgyi megjelenési forma (pl. a törvény írott szövege), hanem szellemi, tudati termék, ami érték tartalmat nyerhet.

Nem anyagi értékek:

a) *A normatív értékek*

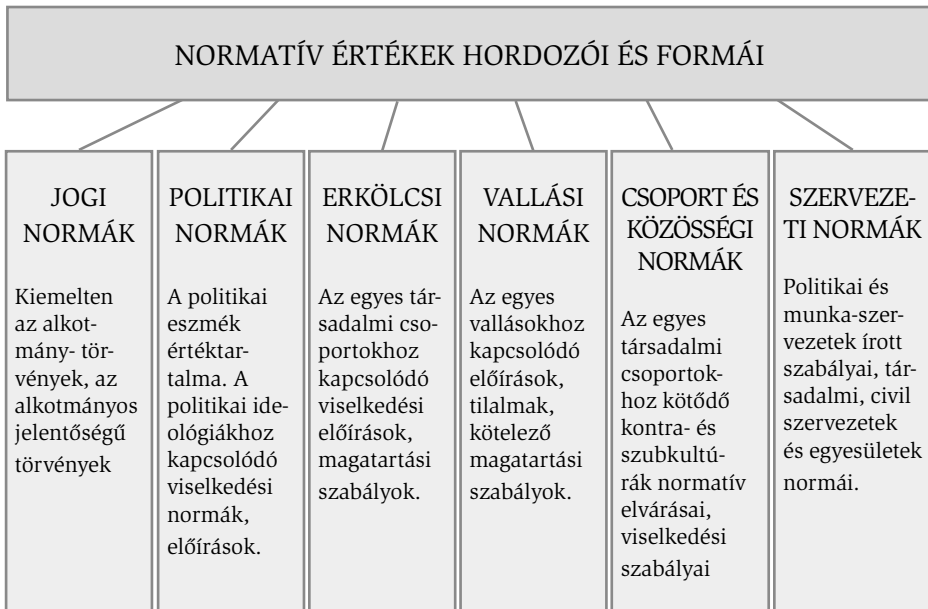
A normatív értékek normákban, erkölcsi, jogi, vallási stb. magatartási szabályokban jelennek meg. A magatartási szabályokba foglalt előírások, parancsok, tilalmak („Tiszteld felebarátodat!”, „Ne ölj!”, „Segíts a bajba jutottnak!”) az értéket védő szerepet töltenek be, értékvédő funkciót látnak el.

A normatív értékek legfőbb megjelenési formája az objektiválódott norma, vagyis

- jogszabályok, jogi normák,
- politikai szabályok (pl. pártszabályzatok, frakciószabályok, szervezeti és működési szabályzatok stb.)
- erkölcsi-etikai szabályok,
- vallási szabályok és regulatív előírások, parancsok,

- szervezeti szabályok,
- csoportnormák.

A norma értéktartalma pedig a normába foglalt és védett minőség: az emberi élet, az ember méltósága, szabadsága, becsülete stb.

A normativitás önmagában érték, mivel a normatív szabályozás egyértelműen és világosan előírja az elvárt magatartást, általánosan, tehát mindenkire kötelezően, ismétlődően követni kell az előírásokat, megsértésük esetén előre ismerhető szankciókat alkalmaznak, így előre kiszámítható a normasértő magatartás következménye. A jogrendszer legfőbb pozitív értéke éppen ezért a jogbiztonság, negatív értékpárja a jogbizonytalanság, az önkényes jogalkalmazás, a jogi anarchia.

b) A szellemi értékek

A szellemi értékek megjelenési formája: a tudás, az ismeret, a tudományos ismeretek, nézetek, magyarázatok, illetve maga a tudomány mint rendszerezett tudás, bizonyított állítások összessége, és a társadalomban felhalmozódott tudás (vö. tudástársadalom mint érték).

c) Az esztétikai értékek

Az esztétikai értékek megjelenési formái szinte végtelenek. Egy nem az ember által alkotott tárgyi környezet éppúgy lehet esztétikai (szép/rút alapon megítélt) érték hordozója, mint az ember által alkotott művészeti tárgyak (festmény, szobor, ipari tervezési forma), egy dallam, hangok, jelek sora, egy előadásmód,

előadóművészi megjelenítése egy szerepnek, versnek, prózában megjelenő tartalomnak stb.

d) Az életminőség mint érték

Az életminőség anyagi (materiális) és nem anyagi, posztmateriális értékek (pozitív és negatív értékek) integrált rendszere, amely meghatározza a társadalmi lét tartalmát.

Könnyen belátható, hogy az egyes konkrét országok, társadalmak, és azokon belül lévő osztályok, rétegek élethelyzete, életminősége lényegesen eltér egymástól. A XX. század második felében a fejlett országokban a posztmateriális értékek előtérbe kerülését figyelhettük meg. Az anyagi, materiális értékek (anyagi javakkal és szolgáltatásokkal való ellátottság relatíve magas szintje és viszonylag széles elterjedésük) után előtérbe kerültek a környezetvédelemmel, a társadalmi csoportok (nők, színesbőrűek, bevándorlók, marginális csoportok, az eltérő szexuális viselkedésű csoportok) egyenrangúságával kapcsolatos követelések, erkölcsi tolerálásuk és jogegyenlőségük garantálása. A békemozgalmak elutasították a háborút, mint az országok, nemzetek, államok közötti konfliktusok megoldásának eszközeit.

Az értékek rangsorában a posztmateriális értékek kerültek előtérbe a fejlett ipari társadalmak materiális értékeivel szemben.^[4]

Az értékek rendszert alkotnak, és az egyes társadalmi alrendszerekhez kötődnek, így megkülönböztetjük a politikai értékeket, az erkölcsi értékeket, a vallási, a jogi, a tudományos, a gazdasági, az oktatási stb. értékeket.

AZ ÉRTÉKEK ÖSSZEFOGLALÓ MAGYARÁZATA

1. Az érték valaminek a lényeges minősége, tulajdonsága, amit pozitívnak (pozitív érték) vagy negatívnak (negatív érték) minősítünk. Az érték választáson alapul, amelynek során tudatosan előnyben részesítjük az általunk választott minőséget, tulajdonságot (pozitív érték) és elutasítjuk annak ellentétét (negatív érték).
2. Az értékek, az érték követelmények pozitív-negatív: választott, előnyben részesített és vállalt, illetve elutasított, elítélt érték kategória-párokban fejeződnek ki és tudatosodnak. A pozitív és a negatív értékek egymáshoz kapcsolt, egymásra reflektáló, relációs kategóriák. A maguk elvont szintjén kizárják egymást, összeegyeztethetetlenek. Az érték pozitív tartalma csak negatív párjával együtt érthető meg igazán.
3. Az értékek funkciói többrétűek, együttesen érvényesülnek, de egy-egy konkrét szituációban valamelyik funkció dominánssá válhat.
 - a) Az értékek *magatartás-befolyásoló*k. A választott és vállalt érték követel-

[4] Lásd: Inglehart 1977; Huntington 1974, 163-191.

mények és az elutasítottak egyaránt meghatározzák az egyén viselkedését egy konkrét szituációban. Az érdekek, a szükségletek, az érzelmek mellett (azoknak alárendelten vagy azok fölött, azokkal szemben is) az értékek a legfontosabb viselkedésszabályozók.

- b) Az értékek *értékmérők*, értékelési mérceként funkcionálnak, amelyek alapján pozitívan vagy negatívan értékeljük mások magatartását. A választott értékmérce és a konkrét magatartás összevetése alapján következtethetünk az egyén, a csoport, a szervezet felelősségére, mentjük fel, ítéljük el, követelünk és ítélünk szankciót vagy dicséretet számára.
- c) Az értékek *integrálják* azokat az egyéneket, akik azonos politikai, vallási, erkölcsi stb. értékeket választanak és részesítenek előnyben, egyúttal elkülönítik önmagukat az általuk vállalt értékeket elutasító, más értékeket elfogadó csoportoktól.
- d) Az értékeknek *életminőséget meghatározó* funkciójuk van. Egy adott társadalomban, csoportban, szervezetben érvényesülő, domináns értékrendszer meghatározza az egyének mindennapi életének jellegét, minőségét. A diktatúra nemcsak más hatalmi szerkezet és uralmi rendszer, mint a demokrácia, de más életminőség is. Eltér a két rendszerben a választható és a nem választható magatartások köre, tartalma, jellege, eltér az egyén önmegvalósításának lehetősége, eltér az emberek egymáshoz és a hatalmi szervezetekhez fűződő viszonya, eltér a társadalmi közérzet, a konfliktusok tartalma és megoldhatósága stb. – összességében az élet minősége.

4. Az értékek *Sollen-jellegű objektivációk*. Az értékek kellést, követelményt kifejező formákban, megfogalmazásokban jelennek meg pozitív (valamit követelő) vagy negatív (valamit elutasító) tartalommal. A *Sollen-jellegű értékobjektivációk* – éppen kellést, követelményt kifejező tartalmuk miatt – akkor is érvényesek, ha a mindennapi életben azok nem érvényesülnek. A demokrácia értékeinek, követelményeinek (a sajtó- és véleménynyilvánítás szabadsága, a hatalom megosztása, a pártalapítás szabadsága stb.) érvényességét nem szünteti meg a diktatúra, csupán megvalósulásukat (Sein-né válásukat)

- [5] A politikai értékek világából hozva a példákat, a legfontosabb érték/negatív érték párok a következők:
- szabadság - elnyomás
 - egyenlőség - egyenlőtlenség
 - demokrácia - diktatúra
 - humanizmus - embertelenség
 - béke - háború
 - korlátozott és ellenőrzött hatalom - abszolút hatalom
 - osztott hatalom - koncentrált hatalom
 - sajtószabadság - cenzúra
 - a sokféleség tolerálása - monolitikusság
 - nyílt politizálás - titkosított politika
 - biztonság - kiszámíthatatlanság
 - közéletiség - politikai közömbösség
 - önkormányzat és autonómia - a központi hatalom abszolút ereje vagy túlhatalma

akadályozza meg. A *Sollen*-jellegű érték követelmények tehát önállósult szellemi objektívációk, normatív jellegűek: általánosan megfogalmazottak, ismétlődően be kell tartani azokat, és be nem tartásukat szankcionálják.

5. Az értékek megfogalmazói, fenntartói, hordozói és továbbadói: valóságos társadalmi *csoportok és közösségek*. A szociológiai értelemben vett valódi csoportok és közösségek összetartó, integráló eleme a közösen elfogadott és tudatosított értékek rendszere. A csoporthoz tartozás feltétele ezeknek a csoportérdekeknek az elfogadása és érvényesítése a mindennapi élet konkrét viszonyaiban. A csoport tagjainak közös tevékenységét, életét, az új nemzedékek szocializációját, nevelését az értékek átadása kíséri.

Az értékek világának hordozói a közösségek. A közösségek teremtik, tételizik, fogadják és sajátítják el a szocializáció keretében az objektívalódott értékeket, építik le és utasítják el korábbi nemzedékek értékrendszerét, folyamatosan megőrizve és egyúttal átalakítva a közösségek értékrendszerét. Az értékek csoportminőségű összetevői a mindennapi létnek. Az egyén értékrendszere csak mint valamely közösség/közösségek tagjának értékrendszere alakul ki és létezik. A társadalom értékrendszere pedig a közösségek értékeinek rendszereként létezik csupán.

6. Az értékek *társadalmi és történeti objektívációk*. Az értékek világa történetileg egyre gazdagabbá és differenciáltabbá válik. Az alapvető értékek (az emberi élet, a szabadság, az egyenlőség stb.) mellett, valamint az alapvető értékekből levezetett szekunder, leszármaztatott értékek egyre gazdagabb és differenciáltabb rendszere épül ki. Így a biztonság, a részvétel, a közéletiség, a humanizmus, a béke, az információhoz jutás stb. értékei. Az elvont értékek elvek, célok, általános követelmények formájában fogalmazódnak meg, megőrizve történetileg állandónak bizonyuló értéktartalmakat, és új és új tartalmakkal bővítve azokat. A félelem és kiszolgáltatottság nélküli élet, a szociális biztonság értékei természetesen csak az élet és a szabadság legalapvetőbb értékeinek bizonyos fokú garantálása után jelenhettek meg.

A béke, mint objektív érték végigkísérhette az emberiség történetét, de a békéhez, mint az emberi élet megőrzéséhez fűződő kollektív joga az emberiségnek akkor vált elementáris erejűvé, mindent megelőzően fontos értékké, amikor eljutott az emberiség oda, hogy két-három ország politikai-katonai vezetésének döntésétől függ az egész emberiség léte vagy történelmi pusztulása.

Az értékek társadalmi objektívációk, konkrét emberi céltételező tevékenységek eredményeként jönnek létre, fogalmazódnak meg. Az az objektívalódott értékek a későbbi nemzedékek számára már készen talált, elsajátítandó követelmények rendszere, amely, magatartásuk és tevékenységük számára keretet, korlátot jelent, de még inkább tartalmat, irányt meghatározó objektívációs rendszerként hat.

7. Az értékek a mindennapi lét folyamataiban keletkeznek, mint speciális tudati objektivációk. Az értékek a mindennapi lét folyamatainak alapvető magatartás-befolyásoló és a mindennapi lét minőségét meghatározó elemek.
8. Az értékek rendszert alkotnak, kölcsönösen feltételezve egymást, összekapcsolódva más értékekkel. Az értékrendszerek – az objektiválódott, a közösségek kollektív tudatában megőrzött és hordozott értékek éppúgy, mint az egyének tudatának részeként létező szubjektív értékrendszerek:
- hierarchizáltak
 - heterogén tartalmúak
 - történetileg változóak.

Minden, a közösségek által megőrzött és érvényesített értékrendszernek vannak alapvető, elsődleges értékei, standardizált követelményei, amelyek hierarchikusan az elsődlegesek és a többi (szekunder, leszármaztatott) érték ezekkel (legalábbis nagyrészt) koherens rendszert alkot.

9. *A társadalom értékrendszere* természetszerűen és megszüntethetetlenül heterogén, ami a sokféle csoport, réteg, közösség, szervezet létevel függ össze. A közösség egyik alapvető jellemzője, hogy viszonylag elkülönült érték- és normarendszere van. Az eltérő etnikai, vallási, kortársi, politikai-világnézeti csoportok értékvilága az antagonisztikusan eltérő és összeegyeztethetetlen különbözőségektől, az egymástól csak relatíve elkülönülő, egymást kiegészítő vagy egymástól csak kismértékben eltérő különbségekig terjedhet.

Egy adott közösség értékrendszerében is – minél inkább a másod-, harmadrendű leszármaztatott értékeket vizsgáljuk – találunk eltéréseket, a rendszer alapvető koherenciáját fel nem rúgó, de határozottan ellentmondó elemeket is.

POLITIKAI ÉRTÉKRENDSZER, A POLITIKAI ÉRTÉKEK

A politikai szféra alapvető értékeinél tágabb értékszférát jelent a politikailag releváns értékek köre.

A politikai rendszerhez kötődő értékek a társadalom politikai kultúrájának részeként funkcionálnak, a politikai rendszer keretében objektiválódott speciális érték kategóriák rendszereként.

A szűkebb értelemben vett politikai értékek a politikailag tételezett alapvető társadalmi értékekből vezethetők le. A politikai szféra értékrendszerében természetesen élnek és hatnak a korábbi nemzedékek által elfogadott, megerősített, történetileg állandósuló értékek (pl. az emberi élet, az ember személyisége, az ember szabadsága stb.) és új értékek tételeződnek, válnak olyan objektiválódott értékeivé az adott társadalmi alrendszernek, amelyek csak arra a konkrét formációra jellemzőek.

Az egyes társadalmi alrendszerekhez relatíve elkülönült értékszférák kötődnek. A gazdasági, a politikai, a kulturális, az oktatási stb. alrendszerek értékszférái és alapvető értékei között természetesen áthatás, kapcsolódás van. A társada-

lom fejlettségének egyik fokmérője, hogy az egyes társadalmi alrendszerek sui generis értékrendszerei mennyire különülnek el egymástól, mennyire differenciáltak épültek ki.

Amennyire gyorsan lehet lepusztítani egy értékrendszert, annyira lassú egy új kiépítése. Az új típusú demokratikus politikai értékrend hosszú történelmi folyamat eredményeként, valódi politikai közösségek keretében alakulhat ki, szilárdulhat meg történelmileg, válhat valóságosan funkcionáló társadalmi objektivációvá, a mindennapi politikai kultúra szerves összetevőjévé.

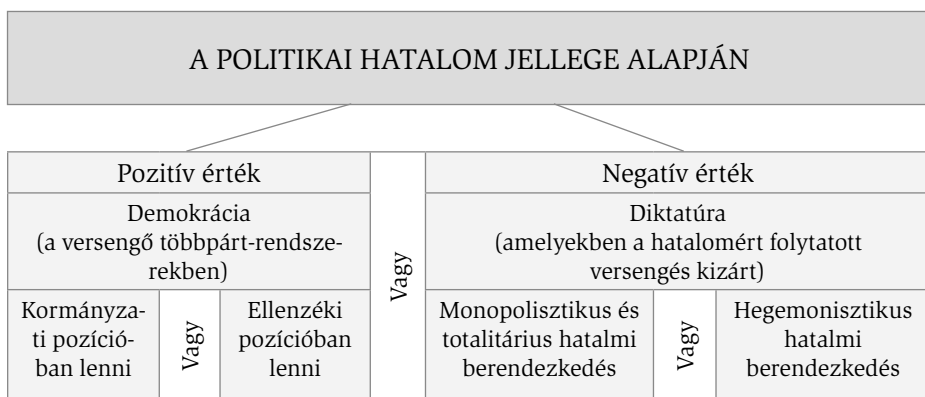
A politikai szféra alapértékei történetileg kialakult objektivációk, viszonylag állandó tartalmi összetevőik mellett koronként, társadalmi formációnként változó, pontosuló elemek is találhatóak benne.

Az alapértékek alapvetően meghatározzák egy adott társadalom politikai rendszerét és annak minőségét. Az alapértékek és a belőlük leszármaztatott értékek hierarchizált és történetileg változó rendszert alkotnak.

Az objektiválódott politikai értékek normatív természetű (általánosan kötelező és megsértésük esetén szankcionált) követelmények rendszere. Sollen-jellegük miatt bizonyos értelemben azokat a kívánatos, elérendő, teljesítésre váró követelményeknek a rendszerét alkotják, amelyek a politikai rendszer legfőbb tartalmi jellemzői. A politikai értékek a politika reálfolyamataiból absztrahált objektivációk, amelyek viselkedésregulátorként, értékelési/önértékelési alapként és a társadalmi-politikai szféra minőségét meghatározó összetevőkként funkcionálnak.

A politikai rendszerek elsődleges (primer) pozitív és negatív értékkategória-párjai

A politikai rendszerek két legfontosabb értékkategória párja, amely a politikai rendszerek tartalmát, jellegét meghatározza: a politikai rendszer *demokratikus* vagy *diktatórikus* jellege.

A politikai rendszer értékrendszere kapcsolódik, a legáltalánosabb emberi értékekhez, továbbá az alkotmányban és a törvényekben kifejeződő (jogszabályokba foglalt) értékekhez, a közélethez kapcsolódó erkölcsi értékekhez és a politikai ideológiákban (liberalizmus, konzervativizmus, szocializmus, nemzeti értékrendek, radikális jobb- vagy baloldali ideológiákhoz stb.).

A politikai rendszer egészében érvényesülő értékrendszerek áthatják egymást és különböző mértékben keverednek egymással.

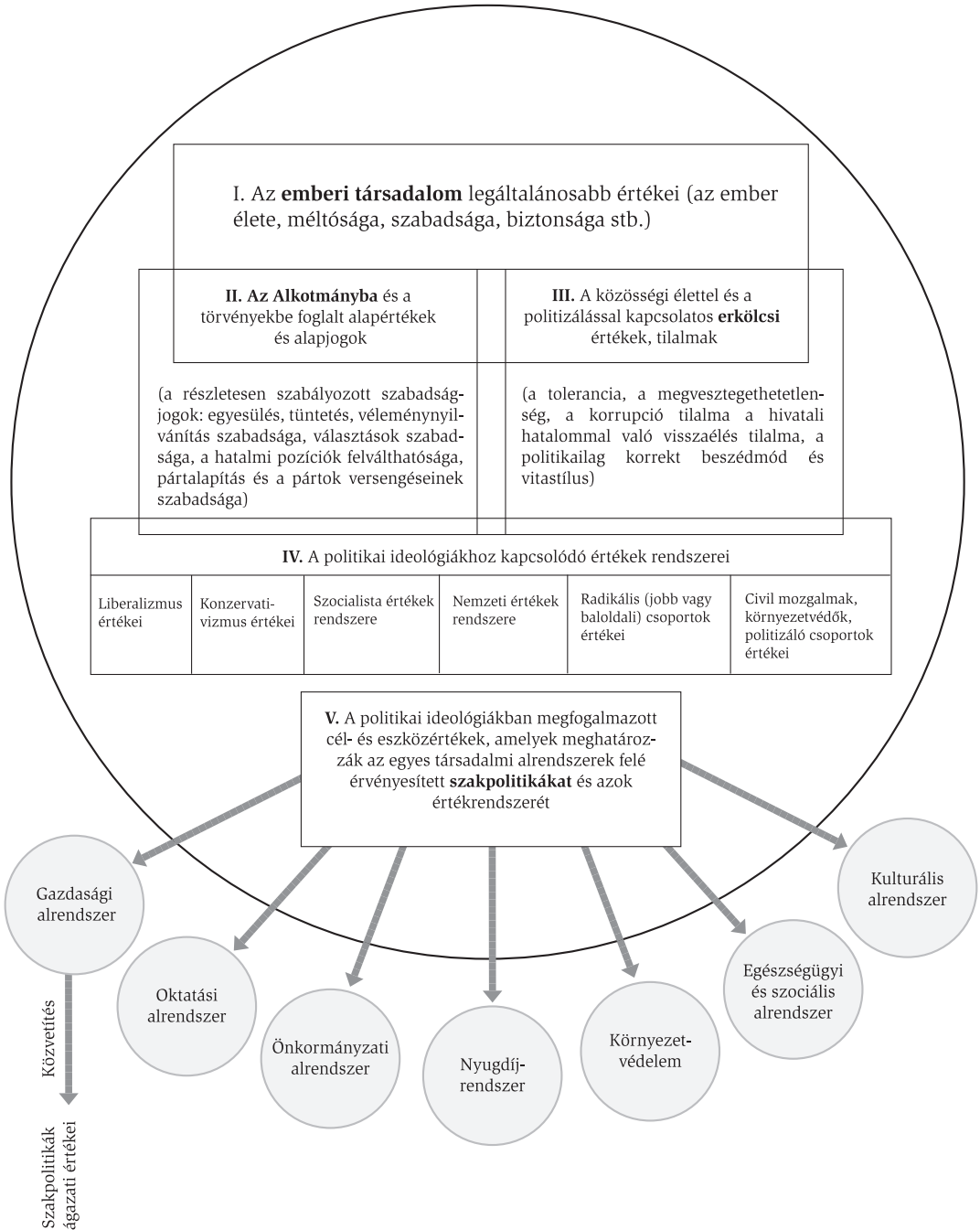
Az *Alkotmányban* és más törvényekben kifejeződő, írott, szabályozott értékek – a hatályos jog „egyedüliségéből” adódóan – a leginkább ismertek, tartalmukat az alkotmányozó és a törvényhozó hatalom fogalmazza meg és az alkotmánybíróságok, továbbá az egyedi ügyekben ítélkező bíróságok értelmezik.

Az *általános erkölcsi* – közéleti értékek (megvesztegethetetlenség, a korrupció elítélése, politikai igazmondás és a politikai korrektség megkövetelése, a rivális politikus emberi méltóságát tiszteletben tartó vitastílus, vitatkozási mód stb.) egy része magában az Alkotmányban vagy más törvényekben védett jogi értéknek is megjelenik, a közéleti-politikai erkölcsi értékek és szabályok nagy része a nem írott, de általánosan ismert és a közösség által követendőnek tartott objektiválódott normatív értéknek létezik és hat.

Az *ideológiai értékek* (a kívánatosnak tartott és az elutasított értéktartalmak) a politizáló pártok, csoportok, szervezett politikai közösségek, mozgalmak ideológiájában, programjaikban fogalmazódnak meg, amelyek sokszor egymással élesen szembeállnak, egymás pozitív értékeit – azok helyességét – vitatják, elutasítják.

A politikai rendszeren belül meglévő, egymással élesen szembeálló erkölcsi, politikai, ideológiai értékrendszerek a politikai rendszert megszüntethetetlenül pluralistává, „kevertté”, sokféle tartalmúvá teszik.

A politikai értékrendszerek közötti választás az első értékválasztás az egyén számára, ha a politikai, közéletben részt kíván venni.

A politikai rendszeren belül meglévő és egymással érintkező értékrendszerek

AZ ELSŐDLEGES POLITIKAI ÉRTÉKEK A DEMOKRÁCIÁKBAN

A politikai szféra alapértékei politikailag tételezett, az alkotmányozó- és a törvényhozó hatalom által megfogalmazott, törvényekbe foglalt értékek. Mivel az érték negatív érték kategória-párjával együtt definiálható és elemezhető, ezért célszerű ezeket is felsorolni:

1. a szabadság ^[6] és a szabadságjogok,	vele szemben	a szabadságjogok korlátozása vagy teljes megvonása, az elnyomás, a hatalmi önkény,
2. az egyenlőség ^[7] és a diszkrimináció tilalma,	vele szemben	a jogi és politikai egyenlőtlenség, a diszkrimináció,
3. a demokrácia ^[8] ,	vele szemben	a diktatúra,
4. az igazságosság ^[9] , a legitimitáció,	vele szemben	az igazságtalanság, a legitimitáció hiánya
5. a humanizmus ^[10] ,	vele szemben	az antihumánus, emberellenes politika, az ember életének elvétele és méltóságának megsértése,
6. a béke ^[11] ,	vele szemben	a háború,
7. a természetes ^[12] emberi környezet,	vele szemben	a szennyezett környezet.

[6] „A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra, senkit sem lehet szabadságától másként, mint a törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani.” [Alkotmány 55. § (1)]

[7] „(1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.

(2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti.

(3) A Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti.” (Alkotmány 70/A. §)

[8] „(1) A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam.

(2) A Magyar Köztársaságban minden hatalom a népé, amely a népszuverenitást választott képviselői útján, valamint közvetlenül gyakorolja.” (Alkotmány 2. §)

[9] „A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.” [Alkotmány 57. § (1)]

[10] „(1) A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.

(2) Senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni, és különösen tilos emberen a hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni.” (Alkotmány 54. §)

[11] „(1) A Magyar Köztársaság elutasítja a háborút, mint a nemzetek közötti viták megoldásának eszközt, és tartózkodik a más államok függetlensége vagy területi épsége ellen irányuló erőszak alkalmazásától, illetőleg az erőszakkal való fenyegetéstől.

(2) A Magyar Köztársaság együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával.” (Alkotmány 6. §)

[12] „A Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.” (Alkotmány 18. §)

Ad 1. A politikai szabadság

A szabadság a legősbibb és legalapvetőbb követelménye az embernek mint társadalmi lénynek. A szabadságérték és -igény a társadalmi élettevékenység minden dimenziójában (gazdasági, politikai, kulturális, oktatási, etnikai, nemzetközi, hatalmi stb.) kinyilvánított és óhajtott értékkategória. Történetileg a mindennapi lét kiszámíthatatlan hatalmi önkényeivel, a mindennapi „elnyomás kis körében” érvényesülő kiszolgáltatottsággal, a megalázó alávetettséggel szembeni követelményként fogalmazódott meg a szabadság értéke. Később az intézményesült helyi és központi hatalom elnyomásával, az abszolutizált központi hatalom korlátlan érvényesülésével szemben vált alapvető értékke a szabadság. De követelményként fogalmazták meg az egyenlősdin alapuló közösségi diktatúrával, a modern pártállami bürokrácia mindenhatóságával szemben is a politikai szabadságot mint alapvető politikai értéket.

A *politikai szabadság* alanyainak köre történetileg bővült ki: az egyéni szabadság mellett megjelent a közösségek szabadságának, majd a szervezetekbe tömörült állampolgárok szervezeti és szervezkedési szabadságának és az államok szabadságának a követelménye.

A *politikai szabadság* relációi a politikai szabadság alanyainak egymás közötti kapcsolatrendszerét foglalják magukban. A politikai szabadság biztosítása és érvényesülése a politikai szabadság alanyainak bonyolult kapcsolatrendszerét, differenciált és egymást kölcsönösen ellensúlyozó politikai szabadságjogok és köteleességek rendszerét tételezi fel.

A politikai szabadság legfontosabb relációi:

- a) az egyének egymás közötti viszonya,
- b) az egyének viszonya közösségeikhez,
- c) a politikai közösségek egymás közötti kapcsolata,
- d) az egyének és a politikai közösségek viszonya az intézményesült állami (helyi és központi) hatalom szervezeteihez,
- e) az egyének és a politikai közösségek viszonya a saját és a nem saját politikai szervezeteikhez (pártokhoz, egyesületekhez, mozgalmakhoz stb.),
- f) a politikai szervezetek viszonya az intézményesült állami hatalom szervezeteihez,
- g) az államok viszonya egymáshoz.

A politikai szabadság értékeinek érvényesülését a relációk mindegyikében jogok és köteleességek normatív rendszere keretében kell garantálni, különben nem beszélhetünk a politikai szabadságok teljes körű biztosításáról és érvényesüléséről.

A politikai szabadság mint alapérték lényege, hogy a társadalom egyénei, közösségei és szervezetei minden szabadságrelációban részt vehessenek a társadalmi folyamatok politikai jellegű irányításában. Az ebből való kizárás, kirekesztés, a részvétel korlátozása – bármely szabadságrelációban – ellentétes a politikai szabadság tételezett értékével.

Ad 2. Az egyenlőségérték

A szabadság mellett a demokratikus politikai rendszer másik alapértéke az egyenlőség. A társadalmi egyenlőség komplex rendszerébe tartozó egyenlőségértékek:

1. a politikai, állampolgári egyenlőség,
2. a jogi (törvény és bíróság előtti) egyenlőség,
3. a gazdasági-tulajdonosi egyenlőség,
4. a kulturális egyenlőség,
5. az oktatási egyenlőség,
6. a nemzeti-etnikai egyenlőség,
7. a vallási-felekezeti egyenlőség,
8. az államok egyenlősége.

Lényegileg minden egyenlőségérték politikai tartalmú és meghatározza a politikai hatalom minőségét. A társadalmi egyenlőség komplex rendszerében relatíve elkülönült egyenlőségértékek kölcsönösen feltételezik, erősítik, áthatják egymást. A jogi egyenlőségérték háttérbe szorulása, annak érvényesülését biztosító jogintézmények és jogi garanciák hiánya lehetetlenné teszi a politikai, a tulajdonosi egyenlőség érvényesülését, mindezek hiánya vagy együttes fogyatékosságai kulturális, oktatási, nemzeti egyenlőtlenségekhez vezetnek. A politikai és a jogi egyenlőségértékek következetes érvényesítése a feltétele a kulturális, az oktatási, a nemzeti, az államok közötti egyenlőségértékek érvényesülésének.

A politikai egyenlőségek alanyai (csakúgy, mint a politikai szabadságé): az egyének, közösségeik, a szervezetek, a politikai mozgalmak és az államok.

A politikai egyenlőség relációi az alanyok közötti relációkból tevődnek össze. Az összes relációban jogintézmények, szervezeti intézmények és módszerek, működési elvek révén kell biztosítani az egyenlőségérték érvényesülését:

- az egyének között,
- a közösségek egymás közötti viszonyaiban,
- a szervezetek között,
- a politikai mozgalmak egymás közötti viszonyaiban,
- az egyének, a közösségek, a szervezetek és az állam szervezetei közötti viszonyokban,
- és az államok egymás közötti viszonyaiban.

A szűken értelmezett politikai (tehát nem politikailag tételezett társadalmi) egyenlőség tartalmát úgy összegezzhetjük, hogy az nem más, mint az állampolgárok, közösségeik, a politikai mozgalmak és szervezetek *egyenlő joga a politikai életben való részvételre*, saját érdekeik kinyilvánítására és képviselésére, a hatalmi döntések befolyásolására, ezzel egyenlő részvételi esély a hatalom gyakorlásában.

A politikai egyenlőség garanciái közé tartozik *a többség és a kisebbség jogainak védelme*. Ezeket a jogokat és kötelezettségeket úgy kell meghatározni, hogy a kisebbség többséggé, a többség pedig kisebbséggé válhasson a politikai akaratok érvényesítésének demokratikus folyamatában. A többség jogainak védelme elengedhetetlen a többségi akarat érvényesítéséhez és a meghozott döntés hatékony végrehajtásához. A kisebbség jogainak védelme (a kisebbségi véleményhez ragaszkodás és érvelés jogának elismerése, a demokratikusan meghozott többségi akarat végrehajtásának kötelezettsége mellett) elengedhetetlen a történelmileg

szükséges korrekciókhoz, a korábban helyes többségi álláspont időszerű kritikájához, a politikai alkotókészség kibontakozásához, a politikai aktivitás fokozásához. Bármely oldal – akár a többség, akár a kisebbség – jogainak eltúlzása vagy abszolutizálása ugyanahhoz a nemkívánatos eredményhez, a demokrácia megszűnéséhez vezet.

A többség hatalmának mindenek fölötti érvényesülése – a kisebbség véleményének védelme nélkül – fokozatosan háttérbe szorítja a kisebbségi véleményeket, és állandósítja a konformista „szervezett” többség nevében fellépő valamely kisebbség uralmát. A többségi vélemény abszolutizálása biztosan vezet el valamely kisebbség uralmához, a megszerzett többségi vélemény „fügefalevele” mögött, miképpen arra történelmünk példát is szolgáltatott. A többség jogának a kisebbséget abszolút módon maga alá gyűrő érvényesülése esetén kialakul a félelem a kisebbségben maradáستól, különösen, ha az megbélyegzéssel, esetleg kiátkozással, korábbi álláspontjának embert megalázó feladásával, pozíciók elvesztésével jár együtt. Ebben az esetben legtöbbször a „várható” többségi álláspontot – az éppen hatalmon lévő kisebbség többségi véleményként hangoztatott álláspontját – keresik, már előzetesen ahhoz igazodnak, félve attól, hogy kisebbségben maradnak.

A többség és a kisebbség (esetleg egymástól is eltérő kisebbségek) viszonya és kölcsönös garanciarendszere sűrítetten foglalja magában a demokrácia legfontosabb összetevőit: a politikai egyenlőség és szabadság talaján megvalósuló önkormányzatot, a vita és érvelés útján megvalósuló hatalomgyakorlást, a sokféleséget megőrző és abból állandóan új egységet integráló hatalmi mechanizmust. A hatalom demokratikus rendszere egyúttal biztosítja a kisebbségek bevonását a hatalomba, még akkor is, ha saját véleményükkel nem egyező többségi akaratot kénytelenek végrehajtani a demokratikus rend és fegyelem kötelezettsége révén.

Ad 3. A demokrácia mint politikai érték

A társadalom politikai rendszerének alapértéke a demokratikus hatalomgyakorlás, szemben az elnyomással, a szervezeti vagy személyi önkényuralommal és a diktatúrával.

A diktatúra és a demokrácia egymást kizáró kategóriák és hatalomgyakorlási módok. A politikai rendszer pozitív értéke a demokrácia, míg negatív értéke a diktatúra.

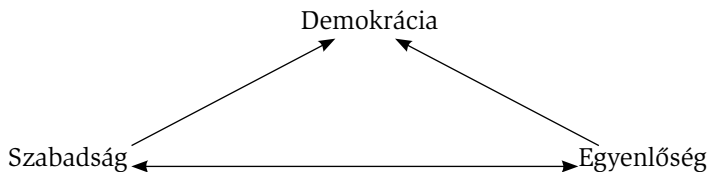
A szabadság, az egyenlőség és a demokrácia egymással szorosan, sőt elválaszthatatlanul összefüggő, egymás érvényesülését is meghatározó politikai értékek.

Ugyanakkor a szabadság az egyenlőség által, az egyenlőség pedig a szabadság értéke által korlátozott. A *politikai szabadság*: az egyenlőek és az egyenlően szabadok szabadságát jelenti. A *politikai egyenlőség*: a szabadok egyenlősége. Bármelyik érték eltúlzása, a másik érték általi korlátozottság megszűnése eltorzítja a demokráciát. Az egyenlőség nélküli szabadság egyenlőtlenységhez, önkényuralomhoz, anarchiához vezet. A szabadság nélküli egyenlőség pedig egyenlősdiit, kollektivistá diktatúráát eredményez.

A demokrácia, a demokratikus politikai rendszer az egymást kölcsönösen korlátozó szabadság és egyenlőség érték követelményeken és garanciákon nyugszik.

A demokráciát ezért úgy is definiálhatjuk, mint a szabadság és a politikai egyenlőség együttes érvényesülését biztosító hatalmi berendezkedést.^[13]

A demokrácia, a szabadság és az egyenlőség szoros összekapcsolását mutatja a következő ábra:

A szabadság és az egyenlőség egymásra reflektáló, egymást korlátozó, harmonizált értékek. A két érték együttes és harmonizált érvényesülése jelenti a demokrácia értékének érvényesülését.

Ad 4. A politikai rendszer legitimitása vagy igazságossága

Az igazságosság elvont érték kategória, amely azonban csak mint valamely konkrét létszférához kötődő érték létezik. Így tehát nincs az igazságosságnak általános tartalma, csak a jogi, a politikai, az erkölcsi igazságosság és igazságtalanság konkrét kategóriái értelmezhetők.

A politikai rendszer *igazságossága* (ellentéte a politikai rendszer igazságtalansága) a társadalom *túlnyomó többségének (aktív demos) értékítélete* a politikai rendszer igazságosságáról, elfogadhatóságáról, igazságtalan voltáról, vagyis egy konkrét politikai rendszer *legitim vagy illegitim voltáról*.

A politikai igazságosság speciális értékviszony, amelynek keretében az értékelés tárgya a politikai rendszer egésze, az értékelés alanyai a társadalom politikai közösségei. A politikai igazságosság értékelési alapja, mércéje: a hatalom demokratikus berendezkedése és annak elfogadása, helyességének, a rendszer legitim voltának az elismerése.

[13] „A jogállamiság egyik alapvető követelménye, hogy a közhatalommal rendelkező szervek a jog által meghatározott szervezeti keretek között, a jog által megállapított működési rendben, a jog által a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki a tevékenységüket.” [56/1991. (XI. 8.) AB határozat, ABH 1991, 456.]

„Az államszervezet akkor működik demokratikusan, ha a demokratikus jogállamiság és az ahhoz szorosan kapcsolódó alkotmányos rend fenntartása és működtetése alapvető követelményként magában foglalja a szabadságjogok tiszteletben tartását és védelmét. Egy szabadságjog megsértése ugyanolyan súlyú indok lehet az államszervezet demokratikus működése zavarának megállapítására, mint az intézmények tevékenységének fennakadása.” [36/1992. (VI. 10.) AB határozat, ABH 1992, 209.]

„Önmagának mindenki árthat, s vállalhat kockázatot, ha képes a szabad, tájékozott és felelős döntésre. A nagykorúaknak a jog be nem avatkozása széles lehetőséget ad erre, s az általános személyiségi jogból folyó jog az önmeghatározásra és cselekvési szabadságra [Alkotmány 54. § (1) bekezdés] garantálja ezt a lehetőséget. Az állam korlátozó gyámkodása csak a határesetekben alkotmányossági viták tárgya (a kábítószer élvezésének büntetésétől az eutanáziáig).” [21/1996. (V. 19.) AB határozat, ABH 1996, 80.]

A legitimitás, a visszaigazoltság mindig aktív elfogadást jelent, ami a hatalom gyakorlásában való részvételben, működtetésben és az ennek során kialakuló pozitív értékelő véleményben nyilvánul meg.

A politikai rendszer pusztá léte, fennmaradása, annak eltérése, az elforduló közömbösség, a hatalmi rituálékban való látszatrészvétel nem jelenti a politikai rendszer legitimitását, igazságos voltának az elismerését. A legitimitáció alapja és mércéje tehát nem a létezés, hanem meghatározott értékszempontok alapján való aktív elfogadás, politikai cselekvésekben megnyilvánuló részvétel a hatalom működtetésében.

A politikai igazságosság mértéke tehát a hatalom demokratikus tartalma, a szabadság és az *egyenlőség értékeinek érvényesülése*, és az, hogy a társadalom ilyenként elfogadja és legitimálja a politikai rendszert.

Ad 5. A humanizmus értéke: az emberi élet és az emberi méltóság

A humanizmus, mint politikai érték lényege az emberközpontú politika. A humanizmus követelménye az emberi élet, az emberi szabadság, az ember méltóságának védelmét, őrzését és kibontakoztatását sűríti magába. A humanizmusban, mint politikai értékben az ember maga tételeződik értékként.

A humanizmus is összetett politikai érték, amely magában foglalja, illetve amelyből levezethetők a másodlagos értékelemek. Így a személy életének, méltóságának, testi épségének védelme, az egészséges élethez és környezethez való jog, a kínzás és a kínvallatás tilalma, a személy integritásának, magánéletének tiszteletben tartása, a testi és lelki szenvedés okozásának tilalma, a családok egységének védelme stb.

Az alkotmányos demokráciák az alkotmányban kitüntetett, abszolút – vagyis korlátozhatatlan – értékként ismerték el az ember életét és méltóságát.

Az ember élete és méltósága a legelvontabb, a legáltalánosabban megfogalmazott *alapérték*.

Az ember életének abszolút értéként való elismeréséből fakad a halálbüntetés tilalma.

Az *emberi méltóság* pedig olyan általános személyiségi jog és érték, amelyből levezethetők az emberi méltóságból „kiolvasztott”, levezetett „általános” személyiségi alapjogok és a „különös” személyiségi alapjogok. Ezek a jogok alkotják az emberi méltóság tartalmát.

Ilyen, az ember méltóságát védő személyiségi értékjogok: az önrendelkezéshez való jog, az általános cselekvési szabadsághoz való jog, a magánszférához és annak tiszteletben tartásához való jog, még konkrétabban megfogalmazott és levezetett értékjogok: a magánlakás, a levéltitok sérthetetlenségéhez való jog, a személyes adatokkal való önrendelkezés. Ezek a konkretizált szabadságjogok olyan eszközértékek, amelyek az emberi méltóság általános értékét védik.

Ad 6. A béke mint politikai érték

A béke a háborúval szemben tételezett politikai érték, amely napjainkban – az emberiség totális fenyegetettsége idején – az emberiség kollektív jogát jelenti az élethez, az emberiség és az emberi kultúra fennmaradásához.

Az emberi élet és szabadság fő veszélye mindig is a háború volt, de a teljes pusztulás veszélye csak napjaink fenyegető réme. Csak demokratikus politikai rendszerek összessége (de legalábbis többsége) képes a világháború kitörését megakadályozni.^[14]

A demokratikus politikai rendszerek a béke értékének védelmével nem mondanak le sem az önvédelem, sem a demokráciát veszélyeztető erők erőszakos elnyomásáról.

A béke, mint politikai érték ellentéte nem a fegyveres harc, hanem a fegyveres harcnak az a fajtája, amely világháborúhoz vezet vagy vezethet, s amely az emberiség pusztulását vonná maga után.

A béke értékének védelmét és óvását nem lehet csupán a nemzetközi viszonyok keretében biztosítani. A nemzetközi politika viszonyai és tartalma – demokratikus belső berendezkedés esetén – a belső politikai rendszerek által meghatározott és kondicionált. Ezért a békét a demokratikusan szervezett társadalmak csak együtt tudják biztosítani.

A Magyar Köztársaság Alkotmánya is „elutasítja a háborút, mint a nemzetek közötti viták megoldásának eszközét, és tartózkodik a más államok függetlensége, területi épsége ellen irányuló erőszak alkalmazásától, illetőleg az erőszakkal való fenyegetéstől” [Alkotmány 6. § (1) bekezdése].

Az Alkotmány 6. §-ában foglalt rendelkezés alkotmányos jogként rögzíti a „békéhez való kollektív jogot”, ami az emberiség fennmaradásának egyik feltétele.

Ad 7. A természetes emberi környezet.

A természetes emberi környezet, a természeti értékek megőrzése elengedhetetlen feltétele az emberi létnek. A ma élő egyéneknek és társadalmaknak, végső soron az egész emberiségnek, a jelen és a jövő nemzedékeinek közös érdeke a természeti értékek megőrzése. A termőföld, az erdők, a felszíni és a felszín alatti vízkészletek védelme az ember biológiai létfeltételeinek megővését jelenti. A modern alkotmányok – így a Magyar Köztársaság Alkotmánya is – elismerik és igyekeznek biztosítani (tipikus célértékként) mindenki jogát az egészséges környezethez.

[14] A háborúról politikusok döntenek. Gyakran idézték politikusok Carl von Clausewitz híres mondását: „A háború a politika folytatása más eszközökkel.” Lenin majdnem szó szerint ugyanezt vallotta: „A háború a politika erőszakos folytatása.” Ismeretes a forradalmi harcok, háborúk, fegyveres konfliktusok közötti értékelvű megkülönböztetés, amely szerint vannak igazságos és igazságtalan háborúk, fegyveres harci cselekmények.

A Michigani Egyetemen végzett számítógépes feldolgozás szerint az emberiség elmúlt 6000 éves történelme során 15 ezer háború zajlott. Háborúként a legalább 1000 halottal járó fegyveres konfliktust vették figyelembe a kutatók. A 15 ezer háború 3,5 milliárd ember halálát okozta.

A XXI. századi fegyvereket és haditechnikát figyelembe véve egy világháború akár 1 milliárd ember halálát okozhatná, és helyreállíthatatlan rombolást és pusztítást okozna a természeti és az épített emberi környezetben.

A mai világban a háború a politika vége és nem „folytatása más eszközökkel.” A nukleáris háború a politika irracionális eszköze, mivel akár az emberiség (vagy annak nagy részének) pusztulásához vezethet. Ezért vált a béke – mint primer politikai érték – az emberiség kollektív jogává az életben maradáshoz.

A magyar Alkotmány 18. §-a kimondja: „A Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.”

Az egészséges környezethez való jog az ún. „harmadik generációs” jogok közé tartozik, melyet az Alkotmánybíróság alapjogi védelemben részesít. A jog értelmezését és az alapjogi rendszerben való elhelyezését először a 28/1994. (V. 20.) AB határozat (ABH 1994, 139.) végezte el. E döntésében az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy ha az egészséges környezethez való jog az Alkotmányban külön nevesítve nem lenne – a jövő generáció életfeltételeinek a biztosítása, az emberi élet természeti alapjainak a fenntartása okán – az élethez való jogból akkor is levezethető lenne. Az egészséges környezethez való jog, mint alapjog elsősorban az érvényesüléséhez szükséges állami kötelezettségekben ölt testet, „önállósult és önmagában vett intézményvédelem” illeti meg, az Alkotmány e jog *megvalósulásának garanciáit* emeli az alapjogok szintjére. A hivatkozott AB határozat szerint: „A legszorosabb kapcsolat az élethez való joggal áll fenn: a környezethez való jog valójában az élethez való jog objektív, intézményvédelmi oldalának egyik része: az emberi élet természeti alapjainak fenntartására vonatkozó állami köteleességet nevesíti külön alkotmányos »jogként«. Az Alkotmány 18. § hiányában a környezetvédelemmel kapcsolatos állami kötelezettségek kiterjesztő értelmezéssel az Alkotmány 54. § (1) bekezdéséből is levezethetők lennének.

A környezethez való jog önálló kimondása azonban az állam objektív életvédelmi kötelezettségéből – egyébként szükségszerűen adódó – következményeknek külön alkotmányos súlyt ad. Ezek az objektív állami kötelezettségek szélesebbek az élethez való alanyi jogok összességénél. A környezethez való jog formailag is eloldja őket az élethez való alanyi jogtól, s ezzel megkönnyíti, hogy ez a jog további, más gyökerű, a feladat megvalósításához szükséges állami kötelezettségeket magába fogadjon, továbbá megkönnyíti a környezetvédelem sajátosságához való alkalmazásukat is.

A környezethez való jog sajátossága abban áll, hogy alanya valójában az »emberiség« és a »természet« lehetne. (...)

A védelem szintjét a környezethez való jog fenti dogmatikai sajátosságain kívül döntően befolyásolja a környezetvédelem tárgya is: az élet természeti alapjainak véges volta és a természeti károk jelentős részének visszafordíthatatlansága, s végül az a tény, hogy mindezek az emberi élet fennmaradásának feltételei. A környezethez való jog az emberi élethez való jog érvényesülésének fizikai feltételeit biztosítja. Mindez a környezethez való jog jogalkotással való védelmének különös, más jogokéhoz képest fokozottan szigorú voltát követeli meg. (...)

A környezethez való jog tárgyából és dogmatikai sajátosságából az következik, hogy a természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintjét az állam nem csökkentheti, kivéve, ha ez más alkotmányos jog vagy érték érvényesítéséhez elkerülhetetlen. A védelmi szint csökkentésének mértéke az elérni kívánt célhoz képest ekkor sem lehet aránytalan.”

A hivatkozott határozat rendelkező része mondja ki: „Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy az Alkotmány 18. §-ában megállapított, az egészséges környezethez való jog a Magyar Köztársaságnak azt a kötelezettségét is magában foglalja, hogy az állam a természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintjét nem

csökkentheti, kivéve, ha ez más alapjog vagy alkotmányos érték érvényesítéséhez elkerülhetetlen. A védelmi szint csökkentésének mértéke az elérni kívánt célhoz képest ekkor sem lehet aránytalan.”

Az Alkotmánybíróság a 28/1994. (V. 20.) AB határozatot követő gyakorlata alapján egyértelművé tette, hogy az egészséges környezethez való jog védelme nemcsak a természeti környezet, hanem az épített környezet védelmét is jelenti. Az Alkotmánybíróság a környezethez való jog sérelme alapján több jogszabályt is megsemmisített. E döntések – és az alkotmánybírósági vizsgálat terjedelme – más határozatokhoz képest annyiban különbözőek, hogy a maga korlátozott, az írásbeli eljárás során rendelkezésre álló eszközeivel az Alkotmánybíróságnak bizonyítania kell, hogy az adott jogszabály (gyakorlati következményeit tekintve) valóban visszalépést jelent a korábbi állapothoz képest. Tulajdonképpen az így feltárt „helyzetet” alapul véve kell a testületnek mérlegelnie a vele szemben álló jogokat. Az alkotmánybírósági gyakorlat azt mutatja, hogy az egészséges környezethez való jognak (az általa védett értékek kiemelt jelentősége miatt) elsőbbsége van számos más joggal szemben. A döntésekből kitűnik, hogy pl. a tulajdonhoz való jognak az Alkotmány 18. §-ában és 70/D. §-ában foglalt (együttesen értelmezett) jog érvényesülése érdekében több szempontból is engednie kell.

A környezetünkért, annak jövőjéért leginkább a politikai vezetők, kormányok és parlamenti döntéshozók a felelősek. A természeti kincsek, a környezeti erőforrások végeessége a XX. században vált teljesen nyilvánvalóvá.^[15]

Az emberi környezet védelme, a környezetszennyezés korlátozása az emberiség kollektív joga és az emberiség életben maradásának feltétele, egyúttal ezért vált elsődleges politikai jelentőségű értéké a természetes emberi környezet.

[15] A XX. század közepén született a felismerés, hogy a természeti kincsek, a környezeti erőforrások végeessége bizonyosan korlátozja lesz a gazdaság és lélekszám növekedésének, sőt a korabeli szemlélet – legyőzzük a természetet! – és az értelmetlen pazarlás nemcsak a jövő nemzedékeket, hanem a ma élő embereket is közvetlenül veszélyezteti. A nemzetek összefogtak a környezeti erőforrások ésszerű és takarékos használata érdekében. Ma már nemzetközi egyezmények sokasága foglalkozik a környezeti értékek védelmével. Sőt, a közgondolkodásban ma már valamely ország fejlettségét is polgárainak a környezethez való viszonyával mérjük.

A népesség növekedése miatt egyre csökken a Földön az élelem fő forrása, az egy főre jutó megművelhető földterület. 1950-ben egy emberre 0,23 megművelt hektár jutott, 2000-ben ennek már csak a fele, miközben a tartalék területek lassan elfogynak. Most mintegy 750 millió hektár földet művelnek meg, 25 százalékkal többet, mint a múlt század derekán. Ennek harmadát, mintegy 250 millió hektárt azonban már intenzíven kell öntözni (századunk közepén még csak 80 millió hektárt öntözték). Azonban a Föld – részben a tudományos módszerek fejlődése jóvoltából – táplálni tudja lakóit. Ahol éhség van, oda főként szervezetlenség miatt nem tudják vagy nem akarják eljuttatni a segítséget. A környezetvédelem sorsa most főként a politika, a politikusok kezében van.

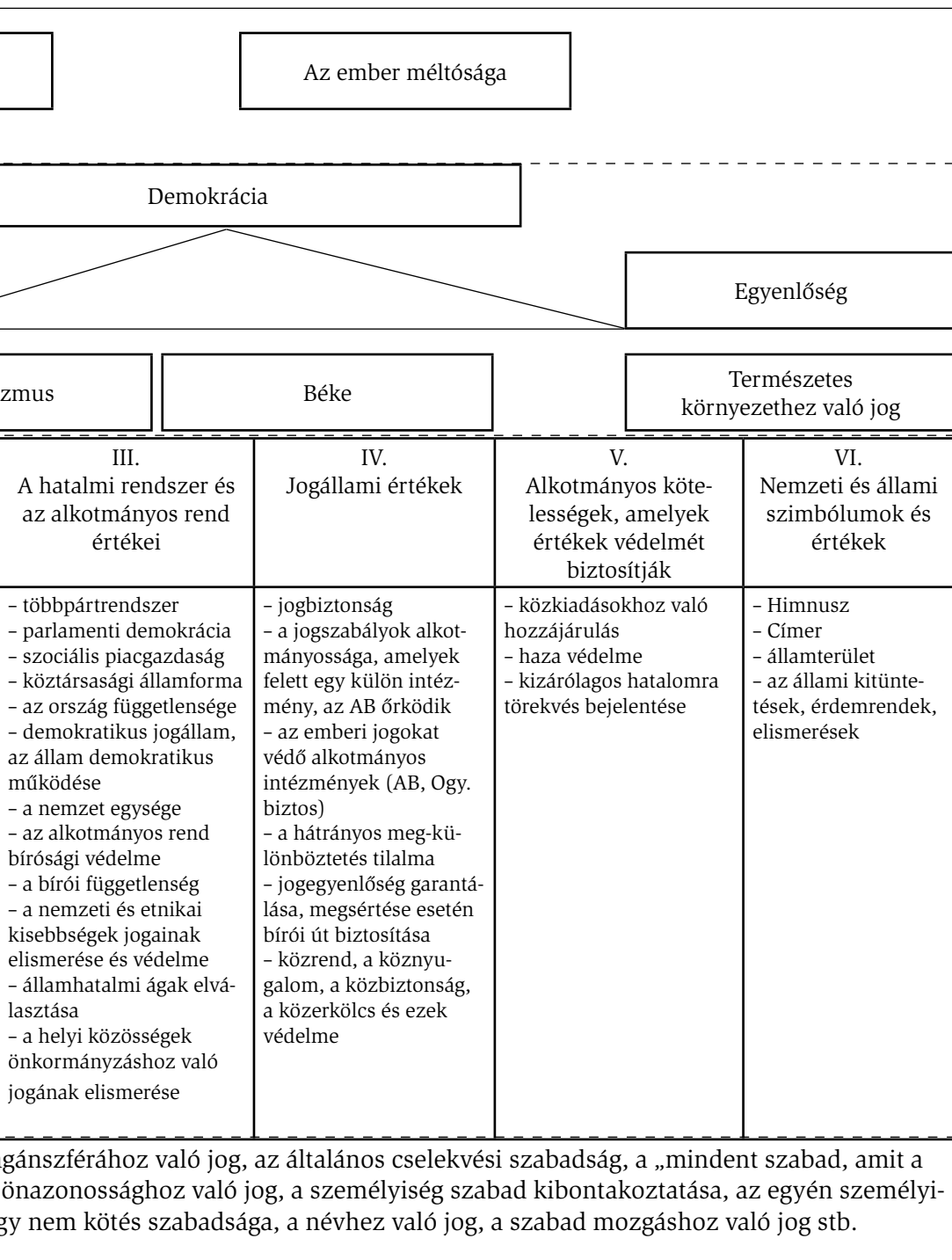

●
Frigyláda

Antonio Corradini, Joseph Emanuel Fischer Von Erlach (1731)

<p style="text-align: center;">ABSZOLÚT ÉRTÉKEK</p>	<div style="border: 1px solid black; width: 100%; height: 100%; display: flex; justify-content: center; align-items: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;">Az ember élete</div> </div>	
<p>amelyek semmilyen cél elérésének vagy más értékek előnyben részesítése érdekében sem korlátozhatóak</p>		
<p style="text-align: center;">PRIMER ALKOTMÁNYOS ÉRTÉKEK</p>	<div style="border: 1px solid black; width: 100%; height: 100%; display: flex; justify-content: center; align-items: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;">Szabadság</div> </div>	
<p>A modern alkotmányok célértékként fogalmazzák meg, korlátozásukra csak másik alapérték érvényesítése céljából kerülhet sor, de a korlátozás nem érintheti az alapérték lényegét</p>	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;">Legitimáció vagy politikai igazságosság</div>	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;">Humán</div>
<p style="text-align: center;">LESZÁRMAZTATOTT ALKOTMÁNYOS ÉRTÉKEK, AMELYEK EGYSZERRE CÉL- ÉS ESZKÖZÉRTÉKEK</p>	<p style="text-align: center;">I. Politikai szabadságértékek, participációs jogok, a hatalom működtetésében és ellenőrzésében való részvétel</p>	<p style="text-align: center;">II. Alkotmányos tilalmak, amelyek az elsődleges értékeket védik</p>
<p>A primer értékekből leszármaztatott, konkretizált értékek, amelyek együttesen garantálják a primer értékek érvényesülését</p>	<ul style="list-style-type: none"> - szólás és véleménynyilvánítás szabadsága - sajtószabadság - a békés gyülekezés szabadsága - egyesülés, szervezetalapítás szabadsága - gondolat és lelkiismeret szabadsága - egyenlő, szabad és általános választójog - mozgás szabadsága - a lakóhely szabad megválasztása - az ország elhagyása és a hazatérés szabadsága - a kollektív érdekvédelem szabadsága, a sztrájkjog elismerése - a közérdekű adatokhoz hozzáfutás szabadsága 	<ul style="list-style-type: none"> - kizárólagos hatalomra törekvés tilalma - egypárti uralom és a pártok állam-hatalom gyakorlásának a tilalma - diszkrimináció tilalma - környezet-szennyezés tilalma
<p>Másodlagos (leszármaztatott és tovább részletezett) értékek, elvek, gyakran olyan eszközértékek, amelyek a magasabb rendű értékek érvényesülését garantálják</p>	<p>Például: az önrendelkezési (rendelkezési) jog, a magánjog nem tilt” alapelve, a személyiség integritása, az emberi autonómiájához való jog, a házasságkötés / vagy</p>	

EK HIERARCHIÁJA

A POLITIKAI ÉRTÉKRENDSZEREK PLURALIZMUSA ÉS HARMONIZÁLÁSA

A tételezett politikai értékek rendszert alkotnak, amelyen belül az alapvető értékek dominanciája érvényesül. Az alapvető vagy elsődleges értékekre épülnek rá a másodlagos, harmadlagos levezetett, leszámaztatott értékek.

A társadalom értékvilága – és ennek részeként a politikai értékek világa is – megszüntethetetlenül plurális szerkezetű, vagyis egyidejűleg léteznek különböző politikai, erkölcsi, jogi stb. értékrendszerek egymás mellett, amelyek között a totális eltéréstől a leszámaztatott értékek másodlagos, harmadlagos eltéréséig terjed a viszony.

Az értékrendszerek pluralitása miatt szükségszerű az értékrendszerek közötti választás, tudatos előnyben részesítés. Valamely értékrendszer elfogadása maga is értékválasztás eredménye. Ahhoz, hogy választható, tudatosan elfogadható, előnyben részesíthető legyen egy politikai értékrendszer, legelőször is léteznie kell. Ez az elméleti evidencia egyáltalán nem evidens a mindennapi politika gyakorlatában. Sok esetben egy-egy politikai rezsim, vezetés pusztán ideológiája, politikai programja, mindennapi politikai célkitűzései és elért eredményei alapján nyilvánvalónak, magától értetődőnek véli az ezekből kiolvasható politikai értékrendszert. Holott nyilvánvaló, hogy a politikai gyakorlat tudomásulvétele, eredményeinek elfogadása nem jelenti még az adott politikai rezsim értékeivel való azonosulást.

Bár az értékek tételezése, objektiválódása és rendszerré szerveződése többnyire a mindennapi lét spontán folyamataiban történik, azonban a modern politikai életben egyre nagyobb a tudatos, sőt intézményesített értéktételezés szerepe.

A tudatos értéktételezés természetesen többnyire már elfogadott és érvényesülő értékek megerősítéséből, esetleg módosított újraértelmezéséből áll, vagy az értékrendszert alkotó értéktételezések áthierarchizálásából, amikor is alapvető értékke válik addig leszámaztatott, másodlagos érték. Az új értékek tételezése természetesen nem úgy játszódik le, mint egy tudatos jogalkotási folyamat. A politikai értékek az adott politikai mozgalom, rezsim, közösség politikai eszméiből, ideológiájából, célkitűzéseiből és főleg gyakorlatából absztrahálhatók. Az így absztrahált, illetve az absztrakt értéktételezésekből lebontott, konkretizált, intézményesített értékrendszerhez való értékelő viszony eredménye az adott értékrend elfogadása, részleges vagy teljes elutasítása.

Mindenesetre az időtálló és intézményesült politikai rendszerek saját értékrendszerük tisztázása, tudatosítása, értékként tételezése nélkül a legfontosabb legitimációs alapról mondanak le. A politikai legitimáció alapja a tételezett politikai értékek visszaigazolása, elfogadása, a velük való azonosulás.

Persze mindig voltak olyan praktikus politikai mozgalmak, erőcsoportok, amelyek a napi politikai célkitűzéseket azonosították a mozgalom értékeivel, és a napi politikai eredményekkel való azonosulást értékelfogadásnak tekintették. Ez az azonosulás a napi politikai sikereknek van kitéve, míg a tételezett értékek elfogadása a napi politikai sikerektől függetlenül is tartós visszaigazolást jelent.

A fő kérdés tehát az, hogy vannak-e egyáltalán, és ha vannak, melyek egy politikai mozgalom alapvető értékei? A látszólag triviális kérdést egyáltalán nem

olyan egyszerű megválaszolni. Egyrészt azért nem, mert egy politikai mozgalom nagyon sikeres politikai tevékenységet folytathat, 10–20–30 éven keresztül is akár, anélkül, hogy tételezett politikai értékeit tisztázná, vagy elkülönítené és megkülönböztetné más politikai mozgalmak értékeitől. Tétélezett értékek nélkül is lehet sikeres egy politikai csoportosulás mindennapi politikai tevékenysége.

A politikai értékekkel való azonosulás az egyik legfontosabb legitimációs mechanizmus, ezért a politikai értékrendszer zavarai alapvető legitimációs zavarokhoz vezetnek. Különösen három értékzavar okoz legitimációs zavart.

Az egyik, ha nem világosak és egyértelműek a politikai vezetés értékei, vagyis, ha elmaradt az értéktétélezés folyamata. A másik, ha a *tétélezett* és a gyakorlatban *érvényesített* értékek *jelentősen eltérnek egymástól*. Ez esetben nem feltétlenül a politikai gyakorlat eltérő értékeit kell kárhoytatnunk, hiszen sok esetben a gyakorlatban érvényesített új értékrendszer lát el alapvető „rendszerjavító” funkciót a tétélezett értékekkel szemben. Más esetben a tétélezett értékek érvényesítését kéri számon a társadalom. Ez az értékettőződés elbizonytalanítja és demoralizálja nemcsak a társadalom tagjait, de az intézményesült hatalom képviselőit is. A *harmadik* súlyos értékzavarra visszavezethető legitimációs zavar a *tétélezett értékek tömeges elutasítása*.

A tétélezett értékrendszerek hierarchizáltak, vagyis nem egyenlő értékeket foglalnak magukban. Az értékeket harmonizálni kell és konkrét szabályok, eljárások keretében – ellentmondás-mentességére törekedve – intézményesíteni kell. Az értékrendszer hierarchiáját az alapvető, a leszármaztatott másodlagos és harmadlagos értékek rendje adja és mutatja meg.

Az érték kategóriák harmonizálása az értékek intézményesülési folyamatában végezhető el. A harmonizálás során el kell kerülni azt, hogy valamely érték abszolutizált érvényesítése más érték érvényesülését megakadályozza, vagy hogy egy adott érték abszolút érvényesülése ellenkező következményekhez vezessen. A szabadság alapértékének eltúlzása vagy helytelen értelmezése az egyenlőség értékének az érvényesülését veszélyezteti, míg az egyenlőség értékének abszolutizálása és nem megfelelő tartalmú intézményesítése a szabadság értékét szorítja háttérbe. De a leszármaztatott értékek nem harmonizált rendszere is a politikai rendszer torzulásához vezethet. Így például a helyi hatalom és az önkormányzat elvének eltúlzása az egység és a politikai stabilitás követelményeit és értékét veszélyeztethetik. A pluralizmus értékérvényesülésének korlátot kell, hogy szabjon a társadalmi integráció elve. Az integráció és az egység követelménye viszont nem vezethet monolitikussághoz, az egyformaság erőszakolásához.

Az értékek harmonizálása kölcsönös korlátozást, egymás által korlátozott érvényesülést jelent. Az Alkotmány 8. §-a alapján az alapjogokra vonatkozó szabályozásra csak törvényben kerülhet sor, mégpedig úgy, hogy az alapjog lényeges tartalma nem korlátozható. Ettől eltérő eset az, ha az alapjog gyakorlásának felfüggesztésére vagy korlátozására rendkívüli állapot, szükségállapot vagy vész helyzet miatt kerül sor; meghatározott alapjogok, így például az élethez való jog, a lelkiismereti és vallásszabadság, a büntetőeljáráshoz kapcsolódó biztosítékok stb. azonban még ezen esetekben sem függeszthetők fel.

Ugyanakkor az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint az alapjogok korántsem korlátozhatatlanok, nem „abszolút érvényűek”, hiszen számos esetben konkurrálhatnak egymással (pl. magántitok védelme szemben a közérdekű adatok nyilvánosságával, a véleménynyilvánítás szabadságával, a sajtó szabadságával stb.). Ezért az Alkotmánybíróság kidolgozta a szükségesség-arányosság tesztet, melynek lényege, hogy nem tekinthető az alapjog lényeges tartalma korlátozásának, ha azt másik alapjog, alkotmányos érték, cél érvényesülése szükségessé teszi, és a korlátozás által okozott sérelem arányos az azzal elérhető céllal.

Az alapjognak nem minősülő jogok is védelemben részesülhetnek az Alkotmány 70/A. §-ához (hátrányos megkülönböztetés tilalma) vagy 54. § (1) bekezdéséhez (az élethez és emberi méltósághoz való jog) kapcsolódva. Ez esetben azonban nem a szabályozás szükségességét és arányosságát, hanem csupán azt kell vizsgálni, hogy a megkülönböztetésre ésszerű indoka van-e a jogalkotónak. Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint az államnak nem csupán tartózkodnia kell az alapjogok megsértésétől a jogalkotás során, hanem az érvényesülésükhöz szükséges feltételekről is gondoskodnia kell.

Egy koherens értékrendszer érték kategóriái nem kizárják, hanem kölcsönösen korlátozzák, kiegészítik és feltételezik egymás érvényesülését. A szabadság, az autonómia, az önállóság, az önkormányzat értékeit korlátozni kell az egyenlőség értékével, és együttesen kell biztosítani harmonizált és egyidejű érvényesülésüket. A többség hatalmát össze kell egyeztetni a kisebbségek védelmével úgy, hogy sem a többség hatalma, sem a kisebbségek védelme ne vezessen anarchiához, vagy a többség diktatúrájához a kisebbségek felett.

Az értékrendszerrel szemben támasztható további követelmény a rendszert alkotó értékek koherenciája. A tételezett értékek között nem lehetnek össze nem egyeztethető értékek.

Az értékek konzekvens és koherens intézményesítésében a politikai-szervezeti és a jogi normáknak van kitéüntetett szerepük. A politikai szervezetek normái és a jogszabályok egyrészt nem tartalmazhatnak az értékek érvényesülését korlátozó, akadályozó előírásokat, másrészt kell, hogy tartalmazzák azokat az előírásokat, amelyek biztosítják az értékek következetes érvényesülését.

A politikai értékek koherens és harmonizált rendszerének a kialakítása természetesen nem csupán normaalkotási, és nem is egyszeri feladat. Csak társadalmi méretű és történelmi folyamat eredménye lehet olyan koherens és harmonizált politikai értékrendszer intézményesülése, amely legitimációs alapként funkcionál és társadalmi stabilitást teremt. Ezt a folyamatot lehet tudatosan gyorsítani, de a társadalom többsége által elfogadott politikai értékrendszer kialakulása elsősorban demokratikus politikai folyamatok keretében valósulhat és szilárdulhat meg. A politikai értékrendszer igazi szilárdító közege a közösségek demokratikusan szerveződő és politizáló rendszere, a demokratikusan szervezett és működő politikai rendszer.

IRODALOM

- Abendroth, Wolfgang (1995): Demokratikus és szociális jogállam a Német Szövetségi Köztársaság alaptörvényében In: *Joguralom és jogállam*, szerk. Takács Péter, Budapest, 175–194.
- Ádám Antal (szerk.) (1996.): *Alapjogok és alkotmányozás* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó–MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest,
- Ádám Antal (1997): *Az alkotmányi értékekről* In: *Magyar Jog.*, 3. szám 138–146.
- Ádám Antal (1998): *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*. Osiris Kiadó, Budapest
- Agazzi, Evandro (1996): *A jó, a rossz és a tudomány*. Jelenkor Kiadó, Pécs, (Dianoia sorozat)
- Balogh István (szerk.) (1994): *Törésvonalak és értékválasztások. Politikatudományi vizsgálatok a mai Magyarországról*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest
- Cs. Kiss Lajos (1997): *A tudományos és a politikai diskurzus „határvitája”* In: *Politikatudományi Szemle*, 3. szám 123–132.
- Dworkin, Ronald (1995): *A politikai bírók és a joguralom* In: *Joguralom és jogállam*, szerk. Takács Péter, Budapest, 132–156.
- Gneist, Rudolf von (1995): *A jogállam, történeti és bölcséleti értelemben* In: *Joguralom és jogállam*, szerk. Takács Péter, Budapest, 37–49.
- Gunnar, Myrdal (1972): *Érték a társadalomtudományban (Válogatott módszertani tanulmányok)* Szerk: Paul Streeten, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Hankiss Elemér (1977): *Érték és társadalom. (Tanulmányok az értékpszichológia köréből)* Magvető Kiadó, Budapest
- Heller Ágnes (1969): *Érték és történelem. (Tanulmányok)* Magvető Kiadó, Budapest
- Heller Ágnes (1970): *A mindennapi élet*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Heller Ágnes (1976): *Portrévázlatok az etika történetéből*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Heller Ágnes (1994): *Általános etika*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest
- Heller Ágnes (1996): *Morálfilozófia*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest
- Holló András – Balogh Zsolt (szerk.) (2000): *Az értelmezett alkotmány*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (1983): *Értékrendszereink*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- Márkus György (1971): *Marxizmus és „antropológia”* (Az emberi lényeg fogalma Marx filozófiájában) (2., átdolgozott kiadás) Akadémiai Kiadó, Budapest
- Marx Károly (1962): *Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből*. Kossuth Kiadó, Budapest
- Mohl, Robert von (1995): *Jogállam*. In: *Joguralom és jogállam*, szerk. Takács Péter, Budapest, 32–37.
- Mössle, Wilhelm (1995): *A liberális államtól a szociális jogállamig* In: *Joguralom és jogállam*, szerk. Takács Péter, Budapest 167–174.
- Nyíri Tamás (1973): *A filozófiai gondolkodás fejlődése* (Szent István Társulat, Budapest
- Nyíri Tamás (1994): *Alapvető etika*. Szent István Társulat, Budapest
- Ormos Mária (1995): *Politika és erkölcs*. Janus Pannonius Tudományegyetem Baráti Társasága, Pécs
- Paczolay Péter (1996): *Hagyományos elemek Közép- és Kelet-Európa új demokráciáinak alkotmányaiban* In: *Alkotmány és jogtudomány. Tanulmányok*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica Tomus XLVII. Fasciculus 1-18. és 99.

- Peschka Vilmos (1972): *A modern jogfilozófia alapproblémái*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Peschka Vilmos (1976): *A jogszabály értéktartalma*. In: *Állam és jogtudomány*, 3. szám, 573.
- Peschka Vilmos (1978): *Érték és jogtudomány*. In: *Állam és jogtudomány*, 3. szám 414–443.
- Peschka Vilmos (1981): *Értékek és kategóriák a jogalkotásban*. In: *Jogtudományi Köz-
löny* 4. szám 239–247.
- Rawls, John (1995): *A jog uralma az igazságosság elméletében* (In: *Joguralom és jogál-
lam*, szerk. Takács Péter, Budapest, 247–273.
- Raz, Joseph (1995): *A joguralom értéke* (In: *Joguralom és jogállam*, szerk. Takács Péter,
Budapest, 116–131.
- Sári János (1997): *A szociális jogok és a szociális állam*. In: *Jogtudományi Köz-
löny*, 5. szám 217–220.
- Schmidt Péter (1994): *Még egyszer a szociális jogok jogi természetéről*. In: *Acta Humana*,
14. szám 3–9.
- Sólyom László (1994): *Alkotmányosság Magyarországon. Értékek és tények*. (In:
- Nizsalovszky Endre *Emlékkönyv*. Szerk: Mádl Ferenc – Vékás Lajos, Budapest
- Takács Péter (szerk.) (1995): *Joguralom és jogállam: antológia a rule of law és a
Rechtsstaat irodalmának köréből* Osiris-Századvég kiadó, Budapest
- Tordai Zádor (1967): *Egzisztencia és valóság*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Zlinszky János (1996): *A társadalmi átalakulás jogi-etikai gondjai*. In: *Európai jogi tanul-
mányok* 2., Szerk: Mádl Ferenc; ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi Magánjogi
Tanszék Európai Unió Dokumentációs és Kutatási Központ, Budapest, 244–254.
- Zlinszky János (1997): *Az alkotmányos értékrend követelménye*. In: *A demokrácia intéz-
ményrendszere*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 50–60.

•
Pálffy-Schwarzenberg emlékmű

Veres Gyula Alpár (1998)